

Filmoteka Szkolna

Arkadiusz Walczak

Dlaczego warto z uczniami analizować i interpretować filmy?

Od kilkunastu lat obserwujemy rewolucyjne zmiany w kulturze współczesnej. Na naszych oczach rozsypał się paradygmat kultury, w którym literatura znajdowała się w centrum, utrwalala tożsamość, scalała społeczności i narody oraz odgrywała rolę opiniotwórczą, a w końcu – była istotnym źródłem wiedzy o świecie. Nowe technologie w radykalny sposób przyspieszyły obieg informacji, a jednocześnie zapewniły łatwiejszy i szerszy dostęp do wszelkich dóbr kultury. Dziś każdy może zostać uczestnikiem życia kulturalnego, klikając myszką komputerową, zmieniając kanały w telewizorze, czy odwiedzając multipleks kinowy w centrum handlowym. Wszechobecność środków audiowizualnych, wirtualne muzea i galerie, nowoczesne telefony komórkowe, duży wybór programów telewizyjnych oraz, przede wszystkim, nieograniczona przestrzeń forum internetowego (np. YouTube) pozwalają nie tylko korzystać z kultury, lecz także ją tworzyć.

Ta nowa przestrzeń funkcjonowania kultury ukonstytuowała nowych odbiorców, którzy do pełnego zrozumienia przekazów audiowizualnych obecnych w nowoczesnych mediach, potrzebują innych kompetencji niż te, które były przydatne do obcowania z tradycyjnie rozumianą literaturą.

Tymczasem programy nauczania nie nadążają za zmianami w kulturze współczesnej. Opóźnienie to dotyczy nie tylko form eksperymentalnych, lecz także tych mocno osadzonych w tradycji, takich jak film.

Ze względu na różnorodność dzieł filmowych trudno znaleźć uniwersalną definicję określającą wszystkie możliwości tej formy. Film, jako część przestrzeni audiowizualnej, uznawany jest za tekst i wytwór kultury, a w węższym rozumieniu – za dziedzinę sztuki, która

Materiał pomocniczy
Kurs internetowy „Filmoteka Szkolna. Akcja!”

Filmoteka Szkolna

podlega prawom estetyki. Film, podobnie jak poezja, proza, malarstwo czy fotografia, wytworzył własny język. Może być więc interpretowany nie tylko jako zjawisko socjologiczne, ale również estetyczne.

Często pomijamy warstwę estetyczną – wizualną filmu (m.in. kwestię stylu i formy), a zajmujemy się jedynie tematem: przedstawionymi na ekranie problemami i emocjami, które wywołuje. Nasza interpretacja kończy się tym samym na spontanicznym odbiorze, opartym głównie na wrażeniach i osobistym doświadczeniu. Jest to jeden z możliwych sposobów czytania tekstu filmowego, charakterystyczny dla tzw. widza naiwnego.

Niemniej jednak pogłębiony i pełny odbiór dzieła filmowego wymaga od widza pewnej kompetencji, która pozwoli mu świadomie rozpoznawać i interpretować różne warstwy utworu: ideową, estetyczną i etyczną. Szczegółowa analiza prowadzi do refleksyjnej oceny filmu i sposobu, w jaki opowiada on o rzeczywistości i człowieku.

Wychowanie filmowe – obejmujące zarówno wychowanie do filmu, czyli kształtowanie świadomości odbiorczej młodego widza, jak również wychowanie przez film – przygotowuje tym samym do uczestnictwa w kulturze i kształci umiejętność posługiwania się coraz bardziej złożonymi kodami audiowizualnymi.

Wychowanie do filmu rozwija zainteresowania oraz wrażliwość filmową, doskonali umiejętności analizy i interpretacji zjawisk filmowych, uczy krytycznego stosunku do kultury popularnej. Wychowanie przez film ma na celu rozwinięcie ciekawości poznawczej, wrażliwości moralnej, aktywnych postaw społecznych oraz zainteresowania życiem uczuciowym człowieka i jego sytuacją we współczesnym świecie. Chodzi zatem o to, aby przekazać uczniom taką wiedzę o filmie, kształtować takie postawy wobec niego, by równocześnie pomagać w zrozumieniu współczesnego świata i otaczających nas ludzi oraz w rozwijaniu wartościowych postaw społecznych. Wychowanie aktywnego odbiorcy filmu

Filmoteka Szkolna

jest równocześnie wychowaniem aktywnego człowieka¹. Tym samym może ono wspierać realizację fundamentalnego zadania szkoły, jakim jest przygotowanie ucznia do udziału w życiu społecznym.

Elementem wychowania filmowego jest edukacja filmowa, rozumiana jako proces, system oddziaływań wychowawczych, przekazywania oraz rozwijania umiejętności na drodze świadomie kształtowanych interakcji między uczniem a nauczycielem czy wychowawcą².

Wychowanie filmowe i edukacja filmowa powinny być ściśle zintegrowane zarówno z programami nauczania poszczególnych przedmiotów, jak i z programem wychowawczym szkoły i klasy. Nauczyciel musi mieć świadomość potrzeby stopniowania trudności zależnie od możliwości percepcyjnych danej grupy wiekowej dzieci i młodzieży oraz jej ogólnych kompetencji kulturowych. Zadaniem szkolnej edukacji filmowej nie powinno być wtłaczanie uczniom wiedzy z zakresu historii kina. Jej funkcja polega na kształtowaniu umiejętności interpretacji dzieła filmowego, wydobywającej jego wartości poznawcze, wychowawcze, estetyczne i emocjonalne.

Celami edukacji filmowej są:

- poznanie wybranych dzieł filmowych,
- kształcenie umiejętności pogłębionego odbioru i wartościowania pod względem ideowym, etycznym i estetycznym,
- kształcenie świadomości miejsca oraz funkcji filmu w kulturze współczesnej w kontekście innych sztuk i środków komunikowania masowego,

¹ H. Depta, *Paradoksy estetyczne i wychowawcze sztuki filmowej – tezy referatu*, [w:] *Edukacja filmowa w kontekście programów szkolnych*, pod red. E. Kanownik, Poznań–Łódź 1990, s. 6–8.

² E. Nurczyńska-Fidelska, *Edukacja filmowa w kontekście przeobrażeń współczesnej kultury. Założenia podstawowe*, [w:] *Film w szkolnej edukacji humanistycznej*, pod red. E. Nurczyńskiej-Fidelskiej, Warszawa–Łódź 1993, s. 13.

Filmoteka Szkolna

- kształcenie postaw krytycznych oraz umiejętności dokonywania wyborów selektywnych i wartościujących,
- poznanie reguł samego języka filmowego – kodu, za pomocą którego tekst filmowy dociera do odbiorcy,
- uświadomienie faktu, że tekst filmowy, jako autonomiczna całość przedstawiająco-narracyjna, jest strukturą, którą rządzą specyficzne prawa przekazu audiowizualnego³.

Wskazówki dla nauczyciela

Zanim zdecydujesz się poprowadzić zajęcia filmowe z uczniami, określ szczegółowe cele edukacyjne. Zadaj sobie pytania:

- Dlaczego moi uczniowie powinni obejrzeć ten film?
- O czym chcę z nimi porozmawiać po projekcji?

Odpowiedzi, których sobie udzielisz, będą warunkować Twoje dalsze działania.

Przykład:

Dlaczego moi uczniowie powinni obejrzeć film *Fotoamator* w reżyserii Dariusza Jabłońskiego?

Odpowiedź 1. Chcę pokazać im sposób budowania narracji filmowej za pomocą montażu kolorowych zdjęć z czasów getta łódzkiego z czarno-białymi kadrami współczesnej Łodzi, chcę zwrócić uwagę na wydobywanie detali z obrazów i omówić znaczenie tego środka, a także podkreślić rolę dźwięku. Podsumowując, film ten chcę wykorzystać jako środek dydaktyczny na zajęciach poświęconym środkom wyrazu sztuki filmowej.

³ E. Nurczyńska-Fidelska, *Nurt edukacji filmowej w programach szkolnych – tezy referatu*, [w:] *Edukacja filmowa w kontekście programów szkolnych*, dz. cyt., s. 1–2.

Filmoteka Szkolna

Odpowiedź 2. Chcę pokazać film dokumentalny na temat łódzkiego getta, a tym samym ułatwić uczniom i uczennicom zrozumienie, czym były getta, jaką odgrywały rolę, na czym polegała specyfika getta w Łodzi. Podsumowując, film ten chcę wykorzystać jako środek dydaktyczny na zajęciach poświęconych problematyce Holokaustu.

Odpowiedź 3. Chcę porozmawiać z uczniami i uczennicami na temat postaw jednostki wobec zła w jego wymiarze uniwersalnym, a nie tylko historycznym. Podsumowując, film ten chcę wykorzystać jako środek dydaktyczny na zajęciach poświęconych wartościom i dylematom moralnym.

Odpowiedź 4. Chcę omówić specyfikę filmu dokumentalnego. Dzieło to wykorzystam, by poszerzyć wiedzę uczniów i uczennic na temat rodzajów i gatunków filmowych.

W ramach jednych zajęć można oczywiście odwoływać się do różnych obszarów analizy i interpretacji, ale cel główny będzie decydował o sposobie wykorzystania filmu w pracy z młodzieżą.

Analiza i interpretacja filmu

Filmoznawcy i pedagodzy są zgodni, że analizę i interpretację filmu należy uznać za główne metody kształcenia świadomości teoretycznofilmowej. Warunek ich skuteczności stanowi opanowanie reguł języka filmowego.

Funkcje analizy i interpretacji filmu w szkole mogą być różnorodne. Metody te:

- pozwalają odczytać utwór zgodnie z intencją twórcy (dzięki ustaleniu rodzaju i gatunku filmowego),
- umożliwiają głębsze odczytanie treści i formy danego dzieła,

Filmoteka Szkolna

- pozwalają osądzić postawy głównych bohaterów z uwzględnieniem konstrukcji postaci oraz aspektów społeczno-psychologicznych (uwarunkowań społecznych, psychologicznej struktury osobowości, motywów działania itp.),
- wytwarzają nawyk bardziej wnikliwego, pogłębionego odczytywania filmu,
- pozwalają uczniom i uczennicom skorygować opinie i sądy na temat filmu, które powstały w trakcie jego odbioru;
- pozwalają rozwijać osobowość uczniów i uczennic, zwłaszcza ich wrażliwość estetyczną i moralną⁴.

W literaturze wymienia się różne typy analizy i interpretacji filmu. Wymienionych poniżej przykładów nie należy traktować jako jedynych słusznych rozwiązań, mają one raczej stanowić inspirację do budowy własnego schematu, uwzględniającego wcześniej opisane warunki i zasady.

Fazy analizy filmu z uczniami i uczennicami (według A.P. Higginsa):

- pobudzenie uczniów do myślenia i wypowiedzania się,
- klasyfikacja faktów z uwzględnieniem aspektów estetycznych, moralnych, filozoficznych i socjologicznych,
- dochodzenie do zrozumienia artystycznego, psychologicznego, moralnego i społecznego sensu filmu,
- zebranie różnorodnych aspektów i poglądów na temat filmu, zestawienie ich z rzeczywistością, twórczością danego reżysera, innymi filmami tego gatunku czy kierunku.

⁴ E. Nurczyńska-Fidelska, *Edukacja filmowa w kontekście przeobrażeń współczesnej kultury. Założenia podstawowe*, [w:] *Film w szkolnej edukacji humanistycznej*, pod red. E. Nurczyńskiej – Fidelskiej, Warszawa-Łódź 1993.

⁵ *Analiza i interpretacja utworu filmowego w szkole*, pod red. H. Depty, Warszawa 1960; E. Nurczyńska-Fidelska, *Analiza i interpretacja dzieła filmowego w szkole. Warunki i podstawowe zasady metodyczne*, [w:] *Edukacja filmowa w szkole podstawowej i średniej*, pod red. J. Koblewskiej i M. Butkiewicz, Warszawa 1985.

Filmoteka Szkolna

Schemat analizy (według R. Caya):

Ten rodzaj analizy polega na szukaniu odpowiedzi na konkretne pytania dotyczące akcji, postaci i wymowy filmu.

Tło, sytuacja i akcja filmu:

- Gdzie toczy się akcja, w jakim środowisku?
- Jakie jest tło filmu, jaki obraz tego środowiska został przedstawiony, jak szczegółowy jest to opis, czy odpowiada on rzeczywistości pozafilmowej?
- Czy sposób przedstawiania tych środowisk może zainteresować widza? Dlaczego?
- Jaki rodzaj sytuacji przeważa w tym filmie, czy zostało w nim przedstawione przede wszystkim życie rodzinne, zawodowe, problemy społeczne, miłość?
- Czy sytuacje te zostały szczegółowo pokazane, czy tylko naszkicowane?
- Jaki jest główny temat filmu, a jakie są jego wątki poboczne?
- Jak rozwija się akcja filmu: czy mamy do czynienia ze zwykłym następstwem rozmaitych perypetii, czy też z dobrze rozbudowaną akcją dramatyczną?
- Czy motorem akcji są przypadki zewnętrzne, czy wewnętrzna przemiana bohaterów?

Bohaterowie filmu:

- Jak jest budowany obraz psychologiczny głównych bohaterów filmu?
- Jaką rolę odgrywa ich wygląd fizyczny?
- Czy rozwiązanie filmu jest pomyślniejsze dla postaci pozytywnej, czy dla negatywnej? Dlaczego reżyser wybrał takie zakończenie?
- W jakiej mierze wiek bohaterów i ich doświadczenia wpływają na ich zachowania i je usprawiedliwiają?
- Jakie pobudki kierują postępowaniem bohaterów filmu?
- Czy rysunek psychologiczny postaci wydaje się autentyczny?
- W jakim stopniu akceptujemy lub potępiamy ich zachowanie?

Filmoteka Szkolna

- Czy i w jakim stopniu odbiega ono od przyjętych norm społecznych i moralnych, a mimo to okazuje się usprawiedliwione?

Tendencje filmu, jego wymowa:

- Czy łatwo nam zrozumieć wymowę filmu?
- Jaki morał wypływa z filmu?
- Jakie idee społeczne, moralne, kulturalne wyraża film?⁵

Analiza warstwowa filmu (według B.W. Lewickiego):

Lewicki wyodrębnia sześć elementów analizy filmu. Są to następujące warstwy:

- poznawczo-problemowa (I warstwa): odnosi się do treści sprawdzanej w odczuciu odbiorcy – własnym lub wyuczonym doświadczeniem życiowym (indywidualne rozumienie dzieła),
- psychologiczna (II warstwa): uwzględnia społeczną strukturę postaci, także dotyczy treści, ale docierają do niej tylko odbiorcy odpowiednio przygotowani i wykształceni (odbiorca rozumie kontekst historyczny i społeczno-kulturowy wydarzeń przedstawionych w filmie),
- kompozycja dzieła i jego gatunek (III warstwa): obejmuje analizę gatunku dzieła i jego interpretację,
- styl dzieła (IV warstwa): to, co świadczy o jedynej i неповtarzalnej budowie dzieła, o jego wyjątkowości,
- elementy warsztatowe dzieła (V warstwa): tworzywo, jego podzielność, obróbka; warstwa ta dotyczy realizacji dzieła filmowego,
- analiza struktur komórkowych, podstawowych dla teoretycznego, badawczego rozumienia dzieła (VI warstwa, właściwie zastrzeżona dla badaczy teorii filmu).

⁵A. Walczak, *Wykorzystanie filmu fabularnego na lekcjach historii*, Łódź 2002, s. 9.

Filmoteka Szkolna

Bibliografia

1. *Analiza i interpretacja utworu filmowego w szkole*, pod red. H. Depty, Warszawa 1960.
2. H. Depta, *Paradoksy estetyczne i wychowawcze sztuki filmowej – tezy referatu*, [w:] *Edukacja filmowa w kontekście programów szkolnych*, pod red. E. Kanownik, Poznań–Łódź 1990.
3. E. Nurczyńska-Fidelska, *Analiza i interpretacja dzieła filmowego w szkole. Warunki i podstawowe zasady metodyczne*, [w:] *Edukacja filmowa w szkole podstawowej i średniej*, pod red. J. Koblewskiej i M. Butkiewicz, Warszawa 1985.
4. E. Nurczyńska-Fidelska, *Edukacja filmowa w kontekście przeobrażeń współczesnej kultury. Założenia podstawowe*, [w:] *Film w szkolnej edukacji humanistycznej*, pod red. E. Nurczyńskiej-Fidelskiej, Warszawa–Łódź 1993.
5. E. Nurczyńska-Fidelska, *Nurt edukacji filmowej w programach szkolnych – tezy referatu*, [w:] *Edukacja filmowa w kontekście programów szkolnych*, [w:] *Film w szkolnej edukacji humanistycznej*, pod red. E. Nurczyńskiej-Fidelskiej, Warszawa–Łódź 1993.
6. A. Walczak, *Wykorzystanie filmu fabularnego na lekcjach historii*, Łódź 2002.